

Швецова-Водка Г.М. Типологія книги: Навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів культури і мистецтв / Рівнен. держ. ін-т культури. - К.: Кн. палата України, 1999. - 58 с.

Ім'я авторки рецензованого посібника широко відоме серед бібліотекознавців, бібліографознавців та книгознавців. Її стаття «Типологія книги», опублікована у всесоюзному збірнику «Книга. Исследования и материалы» (1983), відразу стала класичною і залишається чи не найбільш цитованим джерелом у працях, що торкалися проблематики, зазначеної у назві цієї публікації. Того ж року вийшла друга її фундаментальна за значущістю робота «Про основні поняття типології книги»¹, однак через вміщення її в республіканському виданні їй поталанило менше щодо уваги до неї з боку дослідників. З формуванням у межах бібліотечної науки нової концепції документознавства (я його називаю загальним документознавством) дослідниця переймається його ідеями і це виводить її на вищий концептуальний рівень опрацювання проблем, пов'язаних з розумінням книги як документа, виявленням сутнісних характеристик документа і співвідношення їх з сутнісними характеристиками книги, з розробленням загальної типології документа. І хоча я й не поділяю думки деяких «нових» документознавців щодо входження книгознавства у документознавство, однак впевнений, що зв'язок типології документа і типології книги є незаперечним, а взаємоузгодженість їхніх положень високоефективна, що й демонструють як рецензований навчальний посібник, так і інше видання авторки того ж жанру під назвою «Типологія книги»².

При аналізі будь-якого навчального видання я насамперед розглядаю його з точки зору студента. Причому

студента далекоглядного, що поціновує посібник не тільки розраховуючи на використання при складанні заліку чи іспиту, а й виходячи з того, що він дасть для навчально-дослідної роботи чи майбутньої професійної діяльності. А також студента раціонального, який не хоче бути обтяженим пустопорожніми абстракціями та роздратованим утаємниченим змістом зарозумлих розмірковувань. А головне - студента допитливого, котрий ревно відслідковує логічні зв'язки у тексті навчального видання. Думаю, що студент далекоглядний і раціональний сприйме посібник із задоволенням, оскільки його матеріал є сучасним та актуальним, він викладений ясною, доступною мовою, чітка і логічна побудова розділів та підрозділів, які завершуються переліком використаних джерел. Списки основної та додаткової літератури допомагають поглибленому вивченню дисципліни, а словник основних термінів і понять орієнтує у лексичному складі типології книги. Ці складові посібника роблять його водночас корисним довідковим виданням не тільки для студентства, а й для науковців та практиків, дотичних до типології книги. А оскільки вони повинні в своїй діяльності керуватися ДСТУ 3017-95. «Видання. Основні види. Терміни та визначення»³, то їм конче необхідно уважно ознайомитися з третім розділом посібника, де викладено авторський підхід до класифікування друкованих видань за різними ознаками. Власне, тут зроблено ряд уточнень і доповнень щодо назв видів та їхніх визначень порівняно з текстом стандарту. Скажімо, можна погодитися з такого роду пропозиціями щодо термінів «журнальне видання», «карткове видання», «газетно-журнальне видання» (с.29), «офіційне видання» (с.31), «наукове видання» (с.32), «інформаційне видання» (с.37), «аркушівка» (с.39), «журнал» (с.41-42) та ін.

Слушною є також думка про необхідність відокремлення у межах поняття «наукове видання» видань безпосередньо наукових творів та видань історичних документів (с.32-33). Пропонується замінити термін «документальне наукове видання» як позначення останніх на «джерелознавче видання». Аргументується це тим, що «коли головний термін - «видання» - визначається як документ, такий прикметник (тобто «документальне». - С.К.) не має сенсу» (с.33). Однак у такому разі це ж стосується і ряду інших термінів, на-

приклад, «книжкове» видання» чи «газетне видання», оскільки книга й газета теж документи. «Джерелознавче видання» не може, безперечно, усвідомлюватися як видання з джерелознавства, але в контексті його застосування логічніше було б запропонувати «археографічне видання», оскільки саме едичійна археографія вирішує проблеми публікації історичних джерел. Ще доцільніше було б модифікувати старий термін у «видання документальних пам'яток», спираючись на трактування документальної пам'ятки в роботі⁴.

Авторка справедливо критикує визначення у ДСТУ терміну «образотворче видання» (с.30), оскільки і справді можна подумати, що тиражується сам твір образотворчого мистецтва. Але зовсім неприпустимою є пропозиція використати слово «відтворення» (там само), оскільки це означало б, що у виданні відтворюється(!) твір образотворчого мистецтва. Можливо, краще було б вжити слово «зображення» і тоді дефініція образотворчого видання була б такою: «видання, більшу частину обсягу якого займає зображення живописних, графічних, скульптурних творів мистецтва, спеціальних чи художніх фотографій та інших графічних робіт, креслень, діаграм, схем тощо».

Проблемний характер викладення навчального матеріалу посібника є незаперечною його перевагою і це стосується не тільки частини, присвяченої видам друкованих видань. Значно вищий рівень проблемності присутній у насиченому концептуальною інформацією першому розділі «Загальні поняття типології книги». Допитливого студента задовольняють пояснення про два підходи до типології книги, розповідь про класифікацію, систематизацію та типологізацію як способи типологічного пізнання книги, а також про принципи типології книги, проте він студент відчує певну незавершеність в обґрунтуванні однієї з головних методологічних засад типології книги, а саме - сутності типологізації. Думаю, що він буде солідарний з авторкою у тому, що «класифікацією можна вважати будь-яке розчленування множини предметів на підмножини, незалежно від природи множин і характеру ознак, що використовуються як підстава поділу» (с. 5), а типологізацією - «класифікацією, побудовану на застосуванні поняття «типу» як сукупності (стійкого сполучення) кількох ознак,

що характеризують сутність речі або явища» (там само). І зразу виникають питання: чи завжди сутність речі чи явища є інваріантом, а звідси й типологічна схема має один варіант рішення? І чому поняття «типу» ґрунтується на сукупності кількох ознак, а не може бути найсуттєвішою одною ознакою? Здається в тексті посібника сполучення «кількох ознак» є настільки аксіоматичним, що воно без аргументації повторюється у визначенні «тип» (с.11) та тлумаченні терміна «типи» (с.17). Характерно, що в принципах типологізації книги, зокрема четвертому, який нас у цьому плані цікавить найбільше, нічого не сказано про множину ознак, а лише декларовано «відображення в схемах (виділено мною. - С.К.) головних, суттєвих елементів книги» (с.12). Звідси виходить, що типологічних схем книги може бути багато, а, значить, і вибір критеріїв типологічного поділу книги також, що не виключає вибору для такої побудови однієї ознаки. Оскільки типологічне пізнання книги є способом пізнання сутнісних характеристик книги для вирішення певних завдань (теоретичних або практичних) у межах конкретного підходу чи аспекту (психології читання, конструювання книги, історії її характеристик, читачезнавства тощо), то й типологічні схеми будуть конструйовані за тою ознакою книги, яка є найсуттєвішою для досягнення мети у виконанні даного завдання. Це дозволяє розглядати типологізацію як класифікування за найбільш суттєвою ознакою об'єкта у межах певної проблеми, галузі знань чи їхньої сукупності. Якщо відволікатися від абстрактної сутнісної характеристики книги як засобу комунікації і мати в полі зору весь спектр її ознак, у тому числі суттєвих, то виникає питання (безумовно, у межах матеріалу посібника) чому не може вважатися такою суттєвою ознакою тематична чи галузева приналежність книги, враховуючи, що диференціація за такою ознакою часто має пріоритетний характер, зокрема в бібліотечній практиці? Відтак студент потребує додаткової аргументації щодо відмінностей типологічних класифікацій і так званих семантичних - УДК, ББК та ін. (с.11).

Слід підтримати новаційні підходи авторки щодо розуміння таких понять, як «твір друку», «поліграфічний виріб», «поліграфічна продукція» (с.9) і особливо зауваження щодо неоднозначності поняття «видання» й пропозицію замінити його на «друковане (полігра-

фічне) видання» (с. 9-10). Аналізовані тут категорії книги «література» та «літературний твір» безпосередньо пов'язані зі змістом другого розділу посібника «Типи та жанри літератури». Поданий у ньому перелік основних типів літератури прийнятний, хоча авторка справедливо зазначає, що критерій соціального призначення, за яким він побудований не є чітко визначеним і однозначним (с.18). Констатується також відсутність остаточної завершеності й у переліку жанрів типів літератури (с.19). І справді, вміщено тут (с. 21-25), він дає підстави для запитань допитливого студента. Наприклад, чому він починається з двох типів - політичних першоджерел та правових першоджерел, а далі вже вміщений перелік жанрів 12-ти типів літератури. І що це за «першоджерела»? Така назва виникла, мабуть, через те, що деякі «жанри» цих першоджерел навряд чи можна віднести до літературних. Наприклад, «програма партії», «статут партії», «резолуція», «постанова», «наказ», «протокол» та ін. не можуть вважатися творами літератури як результат будь-якого виду творчості (с. 8), якщо, безумовно, не вважати такою творчість створення офіційних документів. У цьому контексті слід відзначити й споріднену з джерелознавчим поділом джерел на наративні та документальні лінгвістичну типологізацію текстів: літературні (як засоби саморефлексії) та документальні (як засоби інструментальні) (див., наприклад, 6). Ці назви, безперечно, відбивають домінуючі властивості текстів при одночасному існуванні документальності літературних та оповідного стилю в документальних. Втім, для «нових» документознавців це все не має сенсу, оскільки для них зафіксований текст літературного твору теж документ.

Слід зауважити, що авторка не оминає «гострих кутів» і досить опукло репрезентує невирішені проблеми, залишаючи їх для наукової діяльності не тільки допитливим студентам і поважним науковцям, а передусім для себе. У цій справі хочу побажати всім успіхів, а авторці ще й подякувати за фундаментальний навчальний посібник, що безперечно прислужиться освітній справі і стане вагомим вкладом у розвиток вітчизняного книгознавства.

1. Швецова-Водка Г.М. Про основні поняття типології книги: проблеми і підсумки / Теорія та історія радянської книги на Україні: 36. наук. пр. / Акад. наук. Укр.

РСР. Центр. наук. б-ка. - К., 1983. - С.29-59.

2. Швецова-Водка Г.М. Типологія книги: Навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів культури і мистецтва / Рівнен. держ. ін-т культури. - К.: Кн. палата України, 1998. - 80 с.
3. ДСТУ 3017-95. Видання. Основні види. Терміни та визначення. - Вид. офіц. - Введ. 23.05.95. - К.: Держстандарт України, 1995. - 45 с.
4. Документальные памятники: выявление, учет, использование / Под ред. С.О.Шмидта: Учеб. пособие - М.: Высш. шк., 1988. - 254 с.
5. Спивел Г.М. К теории среднего плана: историописание в век постмодернизма / Одиссей. Человек и история. 1995. - М.: Наука, 1995. - С. 216-217.

Сергій Кулешов,
д.і.н.,

завідділом документознавства
Українського державного
науково-дослідного інституту
архівної справи та
документознавства